До разової спеціалізованої вченої ради,
утвореної на підставі рішення
Вченої ради Національної академії внутрішніх справ
від 09 червня 2026 року,
03035 м. Київ-ДСП, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК
офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
УГРИНОВСЬКОЇ Оксани Іванівни
на дисертацію БОЛЬШАКОВА Дениса Костянтиновича
за темою «Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження Большакова Дениса Костянтиновича «Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві» не викликає сумніву. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий судовий розгляд. Реальність цих гарантій у сфері цивільного судочинства нерозривно пов'язана з питанням витрат, які несе сторона при залученні адвоката для захисту своїх прав та інтересів, а отже – із виваженістю механізму їх розподілу між учасниками справи. Інститут витрат на професійну правничу допомогу тим самим перебуває на перетині приватного та публічного інтересу, права на судовий захист і принципу процесуальної рівності сторін, що надає дослідженню його природи самостійного теоретичного і прикладного значення.

Особливої гостроти проблематика набула у зв'язку із набуттям чинності Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, який кардинально оновив підхід до регулювання судових витрат у цивільному судочинстві: запровадив критерії розумності та співмірності витрат на правничу допомогу, механізм їх попереднього розрахунку, детально врегулював порядок доказування складу витрат і підстави їх зменшення, а також скасував граничний розмір компенсації. Як переконливо доводить здобувач, відсутність чітких методологічних критеріїв оцінки розумності витрат породила суперечливу судову практику, за якої суди в однотипних справах присуджують принципово різні суми відшкодування. Зазначений стан

правової невизначеності безпосередньо позначається на прогнозованості фінансових наслідків звернення до суду та на реальній доступності правосуддя, а тому потребує ґрунтовного доктринального осмислення.

Актуальність теми посилюється й тим, що дотепер у вітчизняній доктрині цивільного процесуального права витрати на професійну правничу допомогу не отримали самостійного комплексного монографічного дослідження: вони традиційно розглядалися як складова загального інституту судових витрат (С. С. Богля, С. Е. Устюшенко) або крізь призму доступності правосуддя (Н. Ю. Сакара, В. В. Комаров), без виокремлення притаманної їм гібридної – договірної та процесуальної – природи. Дискусійними та недостатньо дослідженими залишалися й питання правового режиму гонорару успіху, критеріїв розумності й співмірності витрат, меж судового розсуду при їх оцінці, що підтверджує наукову потребу в системному дослідженні цього інституту.

Нарешті, актуальність дослідження зумовлюється євроінтеграційним курсом України та потребою гармонізації вітчизняного процесуального законодавства зі стандартами Ради Європи і Європейського Союзу, а також об'єктивним зростанням суспільної потреби у доступі до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану. З огляду на викладене, можна констатувати обґрунтованість актуальності теми дисертаційного дослідження Д. К. Большакова, його теоретичну значущість, практичну затребуваність, необхідність та своєчасність виконання.

Рівень виконання здобувачем поставленого наукового завдання. Метою дисертаційного дослідження Д. К. Большакова є розроблення теоретичних основ інституту витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві як самостійного процесуально-правового інституту гібридної природи, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України. Об'єктом дослідження обрано суспільні правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією права на професійну правничу допомогу та розподілом пов'язаних із нею витрат між учасниками справи, а предметом – інститут таких витрат у цивільному судочинстві України. Для досягнення поставленої мети здобувач визначив перелік взаємопов'язаних завдань, послідовне розв'язання яких становить логічну структуру усієї роботи.

Проведений аналіз тексту дисертації, сформульованих висновків і рекомендацій, а також додатків до дисертації надає підстави для висновку, що мету дисертаційного дослідження досягнуто, а поставлені завдання здобувачем виконано повністю. Кожному із завдань – від аналізу стану наукової розробки та методології, дослідження еволюції регулювання й моделей держав ЄС до розкриття природи, складу й механізму розподілу витрат і формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства – кореспондує відповідний структурний елемент роботи та окремий науковий результат.

Завдання дисертаційного дослідження поставлено з урахуванням визначеної дисертантом структури роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (162 найменування на 19 сторінках) та додатків (акти впровадження). Ретельний аналіз дисертаційної роботи свідчить, що всі її структурні елементи пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та пропозицій автора, що мають необхідний рівень наукової новизни для дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Послідовність викладу – від загальнотеоретичних і порівняльно-правових засад до характеристики природи й складу витрат і, нарешті, до механізму їх розподілу – є методологічно виправданою та забезпечує внутрішню єдність роботи.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Методологію цього дисертаційного дослідження складає комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання правових явищ, застосування яких зумовлено предметом, об'єктом і структурою роботи. Прикметно, що дисертант не обмежується формальним переліком методів, а чітко зазначає, у яких саме підрозділах і для розв'язання яких завдань кожен із них застосовано, що свідчить про високу методологічну культуру дослідження.

Діалектичний метод дозволив авторові розглянути інститут витрат не як статичну нормативну категорію, а як явище, що перебуває у постійному розвитку, і виявити структурне напруження між принципом свободи договору та публічним судовим контролем як іманентну рису досліджуваного інституту. Історичний і логічний методи у взаємозв'язку забезпечили дослідження генези регулювання – від рецепції у римському праві принципу відповідальності переможеної сторони за судові витрати до реформи 2017 року. Системно-структурний метод дав змогу встановити місце витрат на правничу допомогу в системі судових витрат загалом та охарактеризувати триетапний механізм їх розподілу як єдину процесуальну конструкцію. Порівняльно-правовий метод забезпечив виокремлення чотирьох моделей регулювання витрат у державах – членах ЄС і встановлення спільного й особливого між ними та вітчизняною моделлю.

Формально-юридичний (догматичний) метод забезпечив точне й системне тлумачення норм цивільного процесуального і цивільного законодавства – зокрема статей 133, 134, 136, 137, 141, 142 ЦПК України та статей 212 і 627 ЦК України; аксіоматичний метод застосовано для розроблення термінологічного каркасу інституту та формулювання авторської дефініції; метод узагальнення – для систематизації практики Верховного Суду та ЄСПЛ і виокремлення функцій інституту; метод правового моделювання – для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства з дотриманням вимог законодавчої техніки. Аналіз тексту дисертації надає підстави для висновку про наявність у дисертанта ґрунтовних навичок

проведення наукового дослідження та належне володіння методологією наукової діяльності.

Ступінь новизни представлених теоретичних результатів проведеного здобувачем дослідження та їх наукової обґрунтованості. Проведений аналіз тексту дисертації та опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що результати дисертаційного дослідження Д. К. Большакова мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають заявленим рівням наукової новизни – «вперше», «удосконалено», «дістало подальшого розвитку».

Здобувачем уперше виявлено «дефіцит відшкодування» (recoverability gap) – структурну розбіжність між реальними витратами переможця на правничу допомогу та сумою, що підлягає компенсації за правилами розподілу судових витрат, – як іманентну рису кожної з досліджених моделей регулювання в державах Європейського Союзу, що свідчить про об'єктивну межу будь-якої реформи у цій сфері; на підставі системного аналізу практики Європейського суду з прав людини сформульовано чотиривимірний мінімальний стандарт регулювання витрат, обов'язковий для України як держави – члена Ради Європи; обґрунтовано концепцію «рішення на користь відповідача»; виявлено системну прогалину – відсутність у ЦПК України механізму регресного відшкодування державою витрат на безоплатну вторинну правничу допомогу з відповідача, що програв справу.

Заслуговують на підтримку й положення, що, за оцінкою здобувача, удосконалюють наявні в доктрині підходи: класифікація моделей регулювання витрат у державах ЄС шляхом виокремлення поряд із тарифною (Німеччина) та дискреційною (Франція) також змішаної (Нідерланди) і договірно-ринкової (Англія і Уельс) моделей як самостійних типів правового регулювання; підхід до розуміння гібридної правової природи витрат як системоутворюючої ознаки інституту; авторська концепція гонорару успіху як умовного елемента витрат. Дістали подальшого розвитку концепція «фінансового розриву» у доступі до правосуддя, двоступенева структура регулювання розміру витрат та розмежування механізмів їх відстрочення й розстрочення. Інші положення наукової новизни доцільно проаналізувати в контексті викладення їх у тексті дисертаційного дослідження.

У Розділі 1 «Загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві» автор обґрунтовано доводить, що у вітчизняній доктрині інститут витрат на професійну правничу допомогу тривалий час не виокремлювався як самостійний предмет наукового аналізу і набув комплексного дослідження лише після реформи 2017 року (с. 30–47 дис.). Здобувач ретельно опрацював праці вітчизняних (С. С. Богля, Н. Ю. Сакара, Ю. В. Білоусов, Л. Є. Зуєва, В. В. Комаров, С. Е. Устюшенко, І. О. Гелецька, В. М. Скиба, А. К. Константинов, О. А. Беляневич та ін.) і зарубіжних (C. Hodges, M. Tulibacka, S. Vogenauer) дослідників, паралельно дискутуючи з

висловленими в літературі поглядами, що підтверджує його вміння вести коректну наукову полеміку і мати власну наукову позицію щодо предмета дослідження.

Заслуговує на увагу проведений автором історико-правовий аналіз еволюції інституту (с. 47–59 дис.): сформований у римському праві принцип відповідальності переможеної сторони за судові витрати (victus victori) дістав різне нормативне втілення у французькій (дискреційній), німецькій (тарифній) та нідерландській (змішаній) традиціях, тоді як вітчизняна еволюція переконливо визнана унікальною – від дореволюційної рецепції зазначеного принципу через радянський ідеологічний розрив у формі «безоплатного правосуддя» до відновлення принципу відшкодування та його змістовного наповнення критеріями розумності й співмірності у реформі 2017 року. Аргументованим є висновок здобувача, що реформа 2017 року є не стартом цього процесу, а точкою, в якій він набув нормативної завершеності.

Становлять науковий і практичний інтерес положення підрозділу 1.3, у яких на основі порівняльно-правового аналізу виокремлено чотири самостійні нормативні моделі регулювання витрат у державах – членах ЄС: тарифну (Німеччина – RVG, BRAGO), дискреційну (Франція – CPC), змішану (Нідерланди – WBRv) та договірно-ринкову (Англія і Уельс – LASPO, CFA) (с. 59–77 дис.). Варто відзначити вміле застосування дисертантом порівняльно-правового методу, що дало йому можливість обґрунтувати «бюджетний парадокс доступу до правосуддя» на основі емпіричних даних Звіту CEPEJ 2024 – закономірність, за якою держави з найнижчим рівнем бюджетного фінансування правової допомоги мають найвищу суспільну потребу в ній.

Заслуговує особливої уваги проведений у цьому розділі аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах Airey v. Ireland (1979), Kreuz v. Poland (2001), Stankov v. Bulgaria (2007) та Steel and Morris v. United Kingdom (2005), на підставі якого сформульовано чотиривимірний мінімальний стандарт регулювання витрат: заборону фактичного усунення сторони від суду через непосильні витрати; вимогу пропорційності фінансового навантаження; заборону механізмів, що знецінюють присуджену компенсацію; вимогу реальної рівності сторін у провадженнях із суттєвою диспропорцією ресурсів. Це свідчить про практичну спрямованість дослідження та може бути використано в процесі правозастосування і подальшого вдосконалення законодавства.

У Розділі 2 «Загальна характеристика витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві» дисертантом ґрунтовно обґрунтовано гібридну – договірну та процесуальну природу витрат як системоутворюючу ознаку інституту (с. 80–91 дис.). Становить науковий інтерес висновок, що у матеріально-правовому вимірі ці витрати є грошовим виразом вартості послуг адвоката як предмета цивільно-правового договору, укладеного на засадах свободи договору (статті 627, 632 ЦК України), а в процесуальному вимірі набувають статусу самостійного виду судових витрат,

що розподіляються виключно за правилами процесуального законодавства і не є збитками у цивільно-правовому розумінні. Слушним є наголос автора на тому, що ця самостійна процесуальна природа унеможливлює стягнення таких витрат шляхом окремого позову про відшкодування шкоди.

Заслуговує на підтримку проведене автором дослідження термінологічної дихотомії «правова допомога»/«професійна правнича допомога» як нормативного вираження концептуального вибору законодавця на користь якості над доступністю (с. 82–85 дис.). Дисертант обґрунтовано пов'язує цей вибір із конституційною реформою 2016 року, запровадженням статті 131-2 Конституції України та виключної адвокатської монополії на судове представництво, переконливо доводячи, що зазначена реформа не усунула структурного напруження між якістю та доступністю правничої допомоги, а лише перемістила його з нормативного рівня на практичний. Аргументованим є виокремлення чотирьох функцій інституту – компенсаційної (системоутворюючої), превентивної, регуляторної та процесуально-дисциплінарної (с. 90–91 дис.) – та обґрунтування їх ієрархічної й функціональної взаємозалежності.

Важливе теоретичне значення має сформульована автором на підставі проведеного аналізу дефініція витрат на професійну правничу допомогу як грошового виразу вартості послуг адвоката, що в матеріально-правовому аспекті є предметом цивільно-правового договору на засадах свободи договору, а в процесуальному – набуває статусу самостійного виду судових витрат гібридної природи, які підлягають судовому розподілу за критеріями співмірності, розумності та доведеності з метою повного відновлення майнового становища сторони, на користь якої ухвалено рішення (с. 88–91 дис.). Запропонована дефініція синтезує договірний, процесуальний та конституційний виміри інституту і відрізняється від наявних у доктрині підходів закріпленням структурної взаємодії обох вимірів.

Становлять науковий і практичний інтерес положення підрозділу 2.2 щодо складу витрат, який охоплює три структурні елементи: гонорар адвоката у різних договірних формах (фіксований, погодинний та умовний – гонорар успіху), вартість послуг помічника адвоката та супутні позагонорарні витрати (с. 93–104 дис.). Аргументованим є висновок про відсутність прямої залежності між розміром позовних вимог і реальним обсягом роботи адвоката, а тому критерій співвідношення витрат із ціною позову не може застосовуватися ізольовано від інших критеріїв частини четвертої статті 137 ЦПК України. Заслуговує підтримки обґрунтування автором функціонального підходу до деталізації опису робіт адвоката, підтвердженого практикою Верховного Суду (зокрема постановою Великої Палати у справі № 638/7748/18), за яким детальний опис є засобом визначення розміру витрат, а не самоціллю.

Оригінальним є дослідження правового режиму гонорару успіху, в якому здобувач розмежовує два його різновиди та обґрунтовує авторську концепцію, за якою гонорар успіху відшкодовується стороною, що програла,

лише за одночасного дотримання трьох умов – досягнення позитивного результату, відповідності критеріям розумності й співмірності та наявності причинно-наслідкового зв'язку між наданою допомогою і результатом (с. 100–104 дис.). Цей висновок узгоджується з постановою Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18, якою гонорар успіху кваліфіковано як складову гонорару адвоката, і має безпосереднє значення для правозастосування.

Важливе теоретичне та практичне значення має проведене у підрозділі 2.3 розмежування трьох самостійних правових механізмів відстрочення та розстрочення витрат відповідно до стадії провадження – договірного (стаття 627 ЦК України), судового при виконанні рішення (стаття 435 ЦПК України) та спеціального (частина п'ята статті 142 ЦПК України), – а також обґрунтування того, що стаття 136 ЦПК України за своїм предметним обсягом охоплює виключно судовий збір та публічні витрати і не поширюється на приватноправові відносини між адвокатом і клієнтом (с. 105–120 дис.). Заслуговує на підтримку оцінка автором правової позиції Великої Палати Верховного Суду у справі № 755/9215/15-ц від 19.02.2020 щодо допустимості відшкодування «несплачених» витрат як такої, що ґрунтується на конструкції правочину з відкладальною обставиною (стаття 212 ЦК України) і фактично забезпечує доступ до суду для осіб, які не мають коштів для авансової оплати послуг адвоката.

У Розділі 3 «Розподіл витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві» автор обґрунтовує триетапний процесуальний механізм розподілу витрат – попередній орієнтовний розрахунок (стаття 134), визначення конкретного розміру й доказування (стаття 137) та безпосередній розподіл за результатами розгляду справи (стаття 141) – і двоступеневу структуру правового регулювання їх розміру: приватноправовий рівень договірної свободи та процесуальний рівень публічного судового контролю за критеріями реальності, необхідності й розумності витрат (с. 123–135 дис.). Слушним є наголос автора на тому, що змішування цих рівнів як у бік автоматичного затвердження будь-якої договірної суми, так і у бік надмірного формалізму щодо доказів однаково суперечить завданню цивільного судочинства.

Заслуговують на підтримку висновки дисертанта про значну непослідовність судової практики у застосуванні критеріїв розумності та співмірності витрат, що є прямим наслідком відсутності законодавчо структурованих методологічних орієнтирів для судді (с. 135–142 дис.). Аргументованою є оцінка автором конкуренції двох підходів до можливості зменшення витрат: системно більш обґрунтованою визнано позицію Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 922/445/19, за якою зменшення витрат можливе виключно за клопотанням протилежної сторони, оскільки вона відповідає засадам диспозитивності та змагальності цивільного судочинства.

Оригінальною та такою, що має істотне теоретичне і практичне значення, є обґрунтована автором у підрозділі 3.2 концепція «рішення на користь відповідача», за якою ухвала про закриття провадження або залишення позову без розгляду є процесуальною перемогою відповідача та породжує його право на відшкодування понесених витрат за рахунок позивача (с. 143–150 дис.). Становить науковий інтерес виявлений автором «процесуальний вакуум» щодо розподілу витрат у разі закриття провадження у зв'язку з непідсудністю справи та запропоноване його усунення за аналогією з § 281 abs. 3 ZPO Німеччини, а також обґрунтована пропозиція реформувати частину п'яту статті 142 ЦПК України на основі ретроспективної оцінки перспективності позову за методологічною аналогією з § 91a ZPO. Заслуговує підтримки звернення автора до об'єктивного критерію відповідальності за витрати, закріпленого § 269 abs. 3 ZPO Німеччини та статтею 203 § 2 KPC Польщі, при тлумаченні поняття «необґрунтовані дії» позивача.

Практичну значущість мають положення підрозділу 3.3, у яких охарактеризовано інститут звільнення від витрат через загальний (стаття 136 ЦПК України) та спеціальний (система безоплатної вторинної правничої допомоги за Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» № 3460-VI) інструменти, із виявленням системної прогалини – відсутності механізму регресного відшкодування державою витрат на таку допомогу з переможеного відповідача та інструментів підтримки осіб у «зоні фінансового розриву» (с. 153–163 дис.). Заслуговує уваги порівняльно-правовий аналіз моделей звільнення від витрат у Франції, Нідерландах та Німеччині, на підставі якого визначено ознаки найефективнішої системи звільнення від витрат, що поєднує цільову державну субсидію, механізм часткової компенсації та регресне відшкодування.

Отже, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є належним; пропозиції за проведеним дослідженням розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення єдності та передбачуваності правозастосовної практики. Загалом дисертаційне дослідження Д. К. Большакова містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Теоретичні положення та висновки попередніх дослідників належним чином оцінені автором, висловлено власне бачення дискусійних питань з аргументацією власних наукових поглядів. Достовірність результатів підтверджується системним аналізом актуальної практики Великої Палати та касаційних судів у складі Верховного Суду, рішень Європейського суду з прав людини, законодавства держав – членів ЄС та емпіричних даних Звіту CEPEJ 2024.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження Д. К. Большакова полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані: у законотворчій діяльності – у процесі вдосконалення статей 133, 134, 136, 137, 141, 142 ЦПК

України з урахуванням досвіду держав ЄС, зокрема шляхом доповнення частини четвертої статті 137 методологічними критеріями оцінки розумності витрат, розширення підстав їх зменшення судом, встановлення граничного відсотка відшкодування у малозначних справах та запровадження механізму регресного відшкодування витрат на безоплатну вторинну правничу допомогу; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ з питань розподілу витрат на правничу допомогу та оцінки їх розумності й співмірності; у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших доктринальних досліджень у сфері цивільного процесуального права; в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес» і «Цивільне право та процес» та підготовці навчально-методичних матеріалів.

Заслуговує на підтримку рекомендація автора Верховному Суду підготувати узагальнююче роз'яснення щодо критеріїв оцінки розумності та співмірності витрат на правничу допомогу із зазначенням переліку чинників, що беруться до уваги, чинників, що виключаються з оцінки, та орієнтовних діапазонів для типових категорій справ. Прикладну значущість одержаних результатів підтверджують долучені до дисертації акти впровадження.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації Д. К. Большакова достатньо повно відображено в наукових публікаціях, з яких чотири наукові статті опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одну статтю – у періодичному виданні іноземної держави (у співавторстві), а також у двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях, що підтверджує апробацію матеріалів дисертаційного дослідження. Результати дослідження оприлюднено, зокрема, на Міжвузівській науково-практичній конференції «Міжнародні та національні правові інструменти у боротьбі з гендернозумовленим насильством» (Київ, 25 листопада 2025 р.) та Всеукраїнській науково-практичній конференції «Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя» (Київ, 24 квітня 2026 р.). Зміст анотації до дисертації відповідає її основному тексту та адекватно відображає структуру, наукову новизну й основні висновки роботи.

Аналіз тексту дисертації та опублікованих наукових праць дисертанта надає підстави для висновку про дотримання автором вимог академічної доброчесності. Дисертаційна робота свідчить про ґрунтовне опрацювання положень міжнародно-правових актів, законодавства України та іноземних держав, матеріалів правозастосовної практики України, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Джерельна база дисертації включає 162 найменування використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У роботі зроблено необхідні посилання на наукові праці інших дослідників, надано достовірну інформацію про власні результати наукової діяльності; ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи результати дисертаційного дослідження Д. К. Большакова, варто зазначити, що дисертаційна робота містить окремі положення, висновки та пропозиції, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх автором, а тому можуть бути предметом подальшої наукової дискусії під час публічного захисту дисертації, а саме:

1. У дисертації фактично запропоновано два варіанти авторської дефініції витрат на професійну правничу допомогу, формулювання яких не є тотожними: у підрозділі 2.1 (с. 88–91 дис.) акцент зроблено на «грошовому виразі вартості послуг адвоката» гібридної природи з відсиланням до доктрини restitutio in integrum, тоді як у загальному висновку 7 (с. 169 дис.) переважає процесуальне формулювання – «передбачені процесуальним законодавством грошові кошти, сплачені або належні до сплати…». Зважаючи на те, що авторська дефініція є одним із центральних результатів роботи, доцільно було б узгодити обидва визначення та однозначно зазначити, яке з них є остаточним, аби усунути можливість їх різного тлумачення у подальшому правозастосуванні.

2. Потребує додаткового пояснення співвідношення двох позицій автора щодо меж судового розсуду. З одного боку, дисертант системно більш обґрунтованою визнає позицію, за якою зменшення витрат можливе виключно за клопотанням протилежної сторони, оскільки вона відповідає засадам диспозитивності та змагальності (висновок 14, с. 172 дис.); з іншого боку, пропонує наділити суд повноваженням зменшувати розмір витрат за власною ініціативою (ex officio) у разі їх явної непропорційності (висновок 20, с. 173 дис.). Бажано глибше розкрити, як запровадження контролю ex officio узгоджується із засадами диспозитивності, які автор послідовно обстоює, та якими процесуальними запобіжниками має супроводжуватися таке повноваження, щоб воно не перетворилося на безпідставне втручання суду у сферу автономії сторін.

3. Підтримуючи в цілому пропозицію автора про встановлення граничного відсотка відшкодування витрат на правничу допомогу у малозначних справах за прикладом англійського права (висновок 21, с. 173 дис.), вбачається, що ця пропозиція певною мірою конкурує з іншою, ґрунтовно обстоюваною дисертантом тезою про неприпустимість ізольованого застосування критерію співвідношення витрат із ціною позову (висновок 8, с. 170 дис.), адже встановлення фіксованого відсотка є саме механізмом, прив'язаним до ціни позову. З огляду на те, що англійський ліміт функціонує в особливому середовищі перенесення витрат (costs-shifting) із застосуванням умовних гонорарних угод та страхування витрат, методологічне обґрунтування його запозичення у континентальний контекст потребує додаткової аргументації.

4. Пропозиції щодо запровадження механізму регресного відшкодування державою витрат на безоплатну вторинну правничу допомогу

з переможеного відповідача (висновок 23, с. 174 дис.) та інституту часткової державної компенсації за моделлю Prozesskostenhilfe (висновок 24, с. 174 дис.) сформульовано переважно на концептуальному рівні. Робота виграла б від детальнішого опрацювання процесуального механізму їх реалізації (суб'єкт ініціювання, порядок визначення розміру, спосіб і черговість виконання), а також від оцінки можливих бюджетно-правових наслідків та потенційного впливу регресу на доступ відповідача до правосуддя, з огляду на ризик стримування звернення до суду осіб із обмеженими майновими можливостями.

5. Теза про значну непослідовність судової практики у застосуванні критеріїв розумності та співмірності витрат (с. 135–142 дис.), яка є одним із наскрізних аргументів на користь запропонованих законодавчих змін, обґрунтовується переважно аналізом окремих знакових рішень Верховного Суду. Переконливість висновку та практичних пропозицій суттєво посилив би систематизований (зокрема кількісний) аналіз репрезентативної вибірки судових рішень за однотипними категоріями справ, який емпірично підтвердив би масштаб виявленої непослідовності правозастосування.

6. Дисертант слушно виявляє термінологічну асиметрію між статтею 131-2 Конституції України та цивільним процесуальним законодавством, які послуговуються поняттям «професійна правнича допомога», і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що зберігає термін «правова допомога» (с. 82–85 дис.). Водночас, констатуючи цю концептуальну дихотомію, автор не доводить власну пропозицію до конкретної редакції змін, які усунули б її на галузевому рівні. Крім того, з огляду на євроінтеграційну спрямованість роботи та спорідненість перехідного досвіду, дослідження виграло б від розгортання польської моделі (КРС) як самостійного пострадянського перехідного компаратора поряд із чотирма обраними моделями ЄС, оскільки саме такий порівняльний матеріал є найближчим до української правової традиції.

Зазначені дискусійні положення мають здебільшого рекомендаційний характер, не зачіпають основних наукових результатів дисертації та жодним чином не впливають на високий теоретичний рівень дисертаційного дослідження і практичну значущість зроблених у роботі висновків і пропозицій. Окремі з них можуть бути сприйняті здобувачем як орієнтири для подальших наукових розвідок.

Висновок: Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Большакова Дениса Костянтиновича «Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що має внутрішню єдність і містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 Право, а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного процесуального права щодо інституту витрат на професійну

правничу допомогу як самостійного процесуально-правового інституту гібридної природи та механізму їх розподілу в цивільному судочинстві.

Дисертація Большакова Дениса Костянтиновича «Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її автор – Большаков Денис Костянтинович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка **Оксана УГРИНОВСЬКА**

«____» _____ 20___ р.